

УДК 336.025:351.863

Калантай А.М.

РОЛЬ І МІСЦЕ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

У статті проведено дослідження місця і ролі фінансової безпеки як складової економічної безпеки держави в забезпеченні її національних інтересів; розглянуто досвід у сфері оцінювання рівня фінансової безпеки, складові фінансової безпеки, можливості моніторингу, контролю, управління та підвищення рівня фінансової безпеки.

Ключові слова: *економічна безпека, фінансова безпека, національні інтереси держави, податкова і бюджетна безпека, банківська система, валютна система, суб'єкти фінансової безпеки, критерії і фактори фінансової безпеки.*

Ключевые слова: *экономическая безопасность, финансовая безопасность, национальные интересы государства, налоговая и финансовая безопасность, банковская система, валютная система, критерии и факторы финансовой безопасности.*

Keywords: *economic security, financial security, national interests, tax and fiscal security, banking system, monetary system, the subjects of financial security, criteria and factors of financial security.*

Постановка проблеми. Забезпечення національних інтересів та економічної безпеки – найважливіші функції держави, реалізація яких покликана посилювати її позиції в міжнародному співтоваристві. Економічна безпека – фундаментальна основа економічно ефективної держави в цілому, яка відстоює свої національні інтереси і забезпечує свою економічну безпеку як складову частину національної безпеки. В сучасних умовах особливу роль відіграє насамперед система фінансової безпеки держави як базова економічної безпеки держави в цілому. Це зумовлено посиленням фінансової глобалізації,

послабленням державного контролю за розвитком грошово-кредитних відносин, лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, особливо підвищенням значення валютних відносин та зростанням міжнародної мобільності капіталу і посиленням впливу валютної сфери на процеси, що відбуваються в сучасному секторі економіки. Забезпечення фінансової безпеки держави особливо актуально для країн з транзитивною економікою, в яких система державних фінансів не є досить стійкою, що, зокрема, стосується і України. Оскільки вплив світових фінансових систем на окремо взятую державу переходить на якісно інший рівень та з урахуванням панівного становища, займаного фінансовою складовою в сучасній економіці, ми маємо право характеризувати останню як економіку, керовану в основі своїй фінансовим чином, через фінансові механізми, за допомогою фінансових важелів, фінансових стимулів і у фінансових цілях.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Актуальність вивчення фінансової безпеки держави пов'язана з економічними проблемами України на сучасному етапі розвитку: зростанням зовнішнього та внутрішнього боргу країни, підвищенням рівня інфляції та рівня монетизації, збільшенням обсягів зобов'язань суб'єктів господарювання тощо. Забезпечення національної економічної та фінансової безпеки не можливе без формування підходів до оцінювання їх стану. Найбільш розповсюджений, на сьогодні, в українській практиці є індикативний підхід, що має велику кількість переваг, проте, не дає змогу комплексно проаналізувати і оцінити таке складне явище як національна фінансова безпека. Таким чином, на сьогодні для України є актуальною проблема дослідження і розробки альтернативних методів та підходів до оцінки національної фінансової безпеки. Аналіз останніх публікацій вказує, що вагомий внесок у розвиток науки про економічну та фінансову безпеку зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені як О. Василик, О. Барановський, І. Бланк, Б. Бузан, З. Варналій, О. Власюк, С. Воронцов, В. Геєць, М. Єрмошенко, О. Жаліло, Я. Кириченко, Х. Мальгрема, Х. Моргензана, Г. Пастернак-

Таранушенко, та інші. Незважаючи на значну кількість публікацій, фундаментального пояснення категорії «фінансова безпека» так і не зроблено.

Мета статті. Метою статті є визначення сучасного стану, ролі та місця фінансової безпеки в контексті національних. За дорученням Ради національної безпеки України була розроблена Концепція фінансової безпеки, згідно якої фінансова безпека – це складова економічної безпеки, що характеризує стан захищеності життєво важливих ключових інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур і громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників. Серед основних критеріїв фінансової безпеки розробники Концепції називають достатність фінансових ресурсів, їх збалансованість і ліквідність, що забезпечує нормальне існування і розвиток суб'єктів економічного життя [4, с.62-63].

Виклад основного матеріалу. Поняття фінансової безпеки так само широке, як, власне, і тлумачення фінансів як економічної категорії. Наявні формулювання відображають лише окремі аспекти фінансової безпеки і не можуть претендувати на її однозначне та виключне трактування.

Вітчизняні науковці В. Шлемко та І. Білько розглядають фінансову безпеку як стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання. [10, с.20].

О. Д. Василик вважав, що фінансова безпека держави – досить багатопланове поняття в економічному контексті та надзвичайно актуальне в політичному, бо є результатом практичних заходів з боку законодавчої та виконавчої влади у сфері фінансів. Він зазначає, що під фінансовою безпекою розуміємо такий динамічний стан фінансових відносин, за якого б створювались сприятливі умови та необхідні ресурси для розширеного відтворення економічного росту та підвищення життєвого рівня населення, удосконалення національної фінансової системи для успішної протидії

внутрішнім і зовнішнім факторам дестабілізації фінансового стану в державі [3, с.241].

Формування приватної власності, на основі якої функціонує більшість фірм і підприємств, також викликає потребу в захисті без огляду на те, що держава є гарантом безпечної економічної діяльності кожного суб'єкта підприємництва [1, с.163].

О. Барановський розглядає фінансову безпеку як складову економічної безпеки і одночасно як складну багаторівневу систему, що охоплює проблеми грошового обігу та інфляції, обігу валютних коштів, заборгованості держави, бюджетної безпеки, інвестиційної діяльності тощо [2, с. 26].

На думку М. Єрмошенка, під фінансовою безпекою слід розуміти такий стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток. Фінансова безпека є ґрунтовною складовою економічної безпеки держави, фінанси – кров економічної системи держави. Вчений обґрунтовує необхідність забезпечення і підтримки фінансової безпеки держави, тому що вона стосується не лише держави в цілому, а й усіх галузей національного господарства, приватних підприємств, усього суспільства. Нехтування станом фінансової безпеки може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей, банкрутства підприємств і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення держави з подальшою втратою її суверенітету [5, с. 33].

Таким чином, під фінансовою безпекою слід розуміти захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають

загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання.

Забезпечення фінансової безпеки, з одного боку, залежить від взаємозв'язку її складових, з іншого – від економічної безпеки, складовою якої вона є. Її дезорганізація, створює загрозу економічній безпеці України та призводить до негативних наслідків [7, с. 9-10].

У стратегічному плані економічну безпеку гарантує лише конкурентоспроможна економіка. Натомість нині спостерігається тенденція реалізувати лише тактичні заходи щодо соціально-економічного розвитку економіки. Такий стан справ обумовлений здебільшого чинниками об'єктивного характеру, однак не можна відкидати і суб'єктивні чинники.

Основне завдання держави в контексті забезпечення економічної та фінансової безпеки – створення такого економічного, політичного та правового середовища й інституційної інфраструктури, які б стимулювали найбільш життєздатні підприємства, інвестиційні процеси, виробництво перспективних конкурентоспроможних товарів. Цей процес має супроводжуватися реалізацією низки заходів, в розробці яких критеріями для підтримання фінансової безпеки на макрорівні є її складові, а основними стабілізаційними напрямками можуть бути (рис.1).

Забезпечення дієвої системи фінансової безпеки передбачає з'ясування і систематизацію явищ, подій, дій, настання або здійснення яких безпосередньо або опосередковано може бути загрозою тому чи іншому суб'єктові фінансової безпеки. Сутність загрози фінансової безпеки може бути визначена як збиток, котрий визначає ступінь зниження фінансового потенціалу за визначений проміжок часу. Загрози фінансової безпеки можна поділити на внутрішні і зовнішні. Серед основних причин виникнення внутрішніх і зовнішніх загроз фінансової безпеки, на нашу думку, слід виділити наступні (рис.2).

Рівень фінансової безпеки визначають багато індикаторів, основними з яких є: дефіцит бюджету, обсяги боргів держави, рівень інфляції, вартість

банківських кредитів, рівень монетизації економіки, обсяг міжнародних резервів НБУ, тощо [8].

Узагальнення думок учених і експертів щодо джерел виникнення загроз економічній безпеці дає змогу стверджувати, що головна загроза полягає у відсутності цілеспрямованої політики державного регулювання економічними процесами в контексті реалізації проголошених стратегій соціально-економічного розвитку країни. Визначальним у проведенні економічних реформ повинно стати поєднання прагматичної політики захисту національних інтересів з конструктивним курсом на зростання добробуту широких верств населення країни. Матеріальною основою цього процесу має бути відродження та прискорений розвиток перспективних секторів національної економіки.

Рис.1. Основні стабілізаційні напрями фінансової безпеки

При реалізації заходів є два шляхи: або можна вести мову про опрацювання окремої, обмеженої рамками підсистеми фінансової безпеки у складі системи економічної безпеки, або про розробку системи економічної безпеки, яка одночасно містила б і підсистему фінансової безпеки.

На ґрунті концепції фінансової безпеки має бути розроблена державна стратегія фінансової безпеки, яка може бути основою опрацювання державної фінансової політики, визначаючи національні інтереси, цілі і пріоритети.

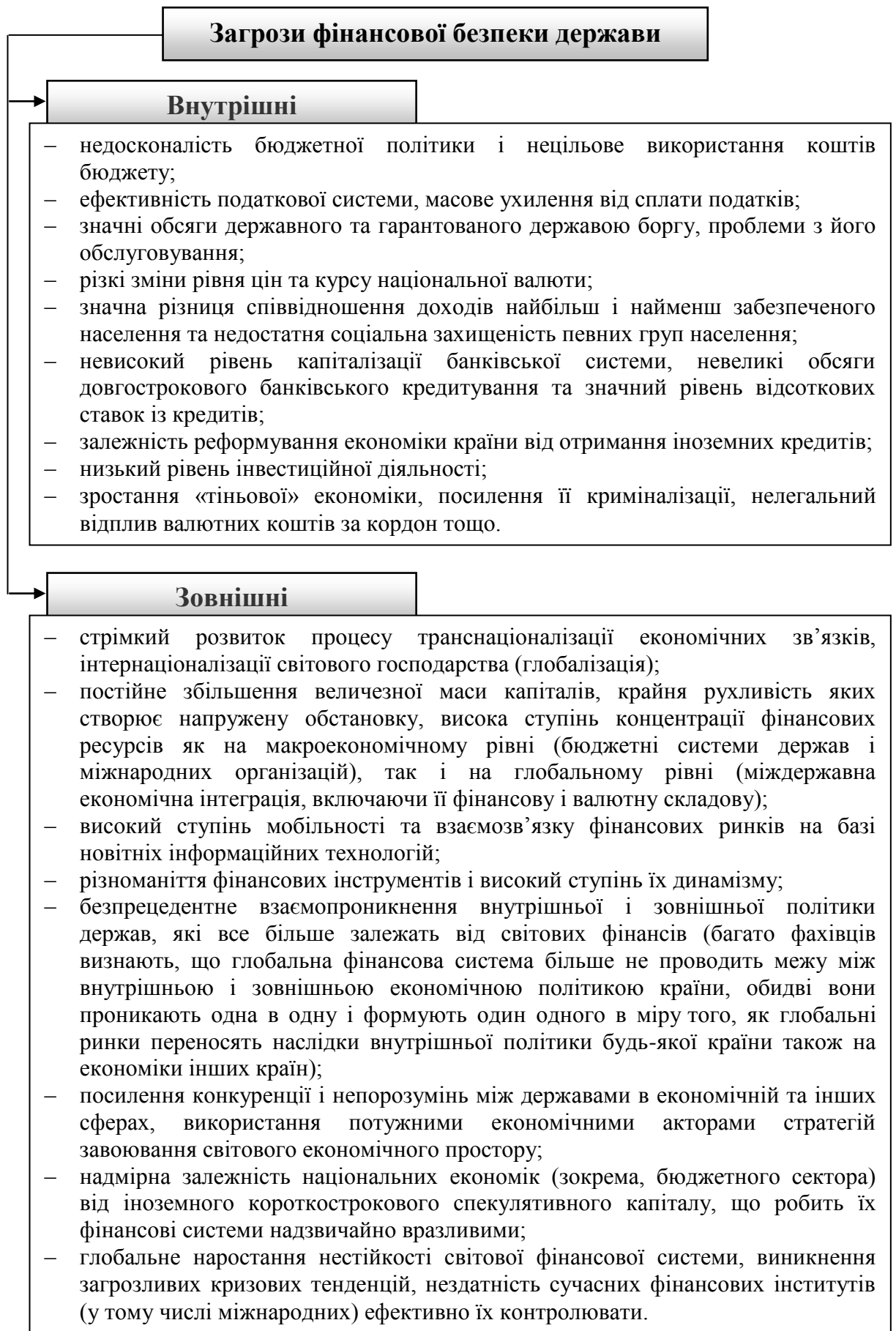

Рис.2. Загрози фінансової безпеки держави

Стратегія фінансової безпеки має включати концепцію і програму забезпечення фінансової безпеки. Структура концепції фінансової безпеки може бути такою:

- основна мета підтримання фінансової безпеки держави;
- принципи організації підсистеми фінансової безпеки;
- загрози та основні методи забезпечення фінансової безпеки;
- національні інтереси у фінансово-кредитній сфері;
- основні критерії та система підтримання безпеки у фінансово-кредитній сфері з точки зору підтримання її на належному рівні;
- основні напрями (пріоритети) державної політики у сфері фінансової безпеки.

Отже, система фінансової безпеки відіграє роль надсистеми, одночасно вона є і підсистемою економічної безпеки держави (яка, у свою чергу є складовою національної безпеки держави та міжнародної економічної безпеки). Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем (секторів), кожна з яких має власну структуру і логіку розвитку [6] (рис. 3).

В організаційному аспекті дедалі важливішою запорукою дотримання економічної безпеки України стає узгодженість взаємодії державного, комунального та приватного сегментів фінансової сфери національного господарства та забезпечення керованості кожного з них. Іншою істотною передумовою фінансової безпеки є узгодженість взаємодії бюджетних, зокрема фіскальних та інвестиційних компонентів фінансової сфери, з такими складовими монетарного сектора економіки, як грошово-валютний, кредитний та фондовий ринок, страхова діяльність тощо.

Фінансова безпека України передусім залежить від гармонійного взаємозв'язку її складових.

Розбалансованість державного бюджету є головним дестабілізуючим чинником фінансової системи, і, відповідно, фактором негативного впливу. Формування і використання Державного бюджету України відповідно до вимог

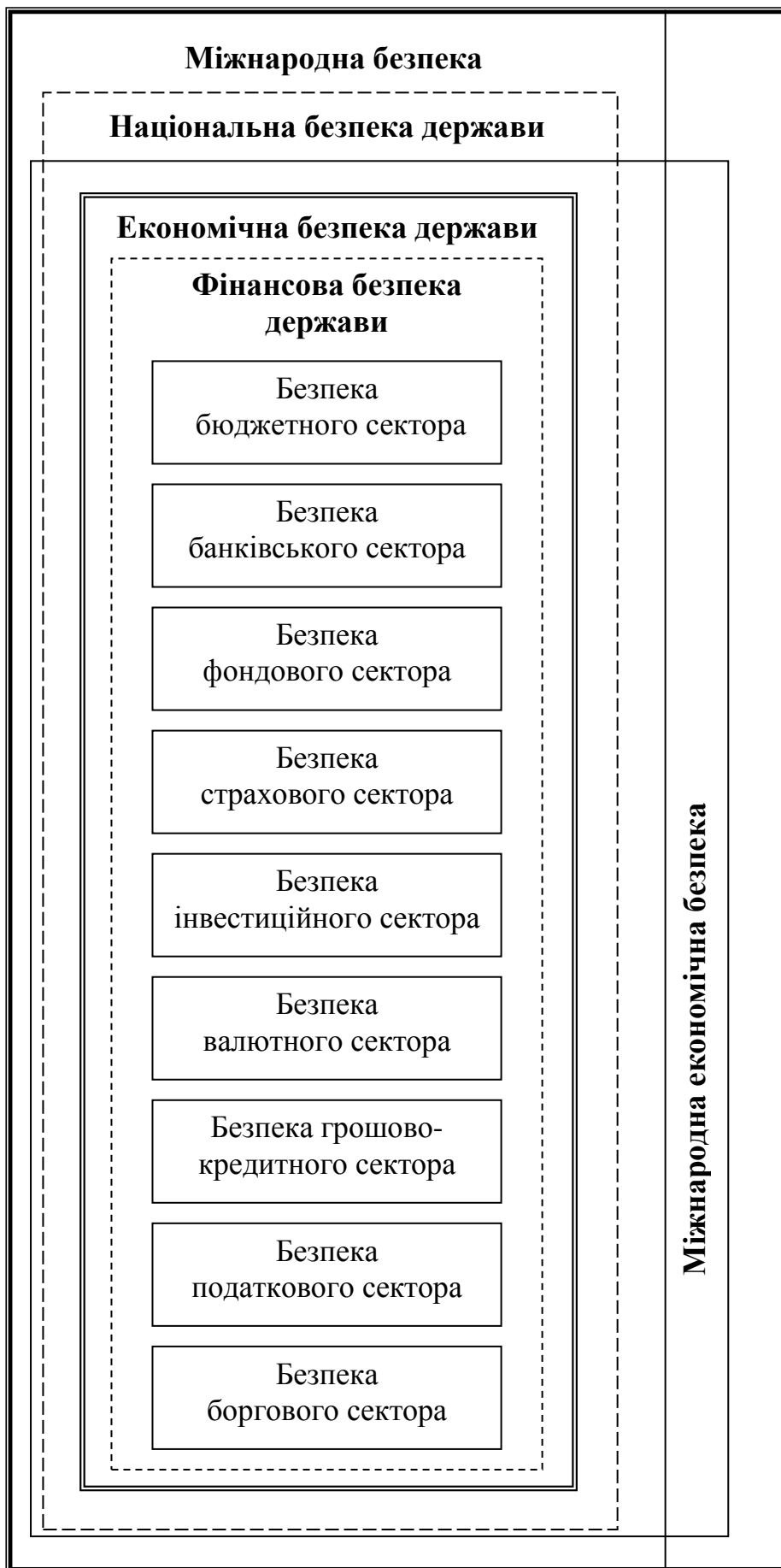

Рис 3. Структура і місце фінансової безпеки держави

фінансової безпеки має враховувати такі критерії: забезпечення інтересів держави; пріоритет національних інтересів України; відповідність цілей бюджетної політики фінансовим ресурсам держави; забезпечення стабільності дохідної частини Державного бюджету України; підтримання єдності бюджетної системи й узгодженість бюджетної політики країни з грошово-кредитною політикою Національного банку України.

Особливе місце в системі забезпечення фінансової безпеки має загострення проблеми грошового обігу загалом і позабанківського зокрема. Неадекватність протидії тінізації грошово-кредитної сфери і позабанківського грошового обігу є одним із чинників платіжної кризи.

Важливим напрямом підвищення фінансової безпеки України є протидія доларизації грошової сфери нашої країни, яка існує поза банками, що є умовою функціонування і розвитку тіньової економіки. Причому привертає увагу той факт, що щорічно ця сума збільшується. Це свідчить про недовіру фізичних і юридичних осіб до банківської системи країни та невпевненість власників валюти у стабільності фінансової системи України на перспективу. Виходом із цієї ситуації могло б стати прийняття не щорічних, а п'ятирічних бюджетів, які були б гарантами незмінності бюджетної політики хоча б у середньостроковій перспективі.

Дестабілізує фінансову систему України і масове вивезення українського капіталу за кордон, що також опосередковано свідчить про недовіру його власників до фінансово-банківської системи нашої країни. При цьому джерелом такого капіталу переважно є перерозподіл державної власності, неповернення виручки за експортовану продукцію, ухилення від сплати податків, спекулятивні фінансові операції. Тому, з одного боку, треба посилювати відповідальність за приховування доходів за кордоном, а з іншого – створити законодавчі умови для легалізації в Україні вивезеного з неї капіталу некримінального характеру. Так робили і роблять багато країн, що дає певний позитивний результат.

Дуже складною проблемою є низька інвестиційна привабливість України для зарубіжних інвесторів. За оцінками міжнародних експертів, нашу країну відносять до країн із дуже високим ризиком для зарубіжних інвестицій.

Розв'язання названих проблем повинно супроводжуватися спрямуванням зусиль фіскальних та інших центральних органів у бік пом'якшення податкового тиску на офіційну економіку.

Склад основних функцій впливає з мети, складу принципів, основних методів забезпечення фінансової безпеки та переліку національних інтересів у цій сфері. Крім того, необхідно враховувати перелік функцій, що міститься у Концепції національної безпеки України.

Тоді основними функціями системи забезпечення фінансової безпеки на нашу думку можна визначити наступні (Таблиця 1).

Таблиця 1

Основні функції системи забезпечення фінансової безпеки

Функція	Короткий зміст
Створення системи та постійна підтримка її у належному стані	створення організаційно-правових засад для побудови, розвитку та функціонування системи, формування організаційної структури, окремих її складових та розподіл їх функцій, кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне тощо забезпечення як системи в цілому, так і окремих її складових
Забезпечення діяльності системи	вироблення Стратегії забезпечення фінансової безпеки, планування конкретних заходів щодо підтримки безпеки, організація та безпосереднє керівництво системою та її складовими, визначення витрат на проведення заходів та оцінка їх результативності
Здійснення перспективної діяльності системи	прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників, причин їх виникнення, а також наслідків їх прояву, організація діяльності з запобігання та усунення впливу загроз та дестабілізуючих чинників на національні інтереси, а також ліквідація наслідків впливу дестабілізуючих чинників
Визначення сукупності основних критеріїв	визначення сукупності основних критеріїв безпечного стану фінансово-кредитної сфери і порогових значень індикаторів фінансової безпеки
Участь у міжнародних системах фінансової безпеки	входження в існуючі та утворення нових систем фінансової безпеки, утворення та участь у роботі двосторонніх і багатосторонніх органів фінансової безпеки, розробка і прийняття відповідної нормативно-правової бази, що регулює міждержавні відносини в галузі безпеки, спільне проведення заходів у рамках міжнародних систем фінансової безпеки

Зі складу основних функцій впливає і організаційна структура системи фінансової безпеки. Вона може включати таких суб'єктів фінансової безпеки: окремі громадяни, домашні господарства, населення в цілому, підприємства, організації, установи, галузі господарського комплексу, регіони, окремі сектори економіки, держава, міждержавні утворення, а також світові співтовариства.

При розгляді суб'єктів фінансова безпека країни може трактуватися як поєднання фінансової безпеки держави, тобто безпеки макрорівня, і фінансової безпеки економічних суб'єктів, тобто безпеки мікрорівня. Причому тут важливо зауважити, що як безпека держави, так і безпека мікрорівня, припустимо – підприємств, певний час можуть забезпечуватись окремо або навіть за рахунок одна одної. Водночас у стратегічному плані це – не лише взаємопов'язані, а й неподільні поняття. На нашу думку, саме суперечність між безпеками двох рівнів – безпекою макрорівня і безпекою мікрорівня – якраз і є головною проблемою фінансової безпеки України на сучасному етапі.

Висновки. Враховуючи багатоаспектність поняття фінансової безпеки, складність взаємозв'язків і взаємозалежності різних її елементів, а також необхідність консолідації економічних і фінансових інтересів на макрорівні і мікрорівні, доцільно розглянути взаємозв'язок суб'єктів фінансової безпеки: людини / окремого громадянина і домогосподарства; підприємства; регіону. У стратегічному плані рівні фінансової безпеки індивідуума, підприємства і держави неподільні, оскільки здійснення як індивідуальних відтворювальних процесів, так і процесу суспільного відтворення можливе лише за умови органічного об'єднання інтересів держави, суб'єктів господарювання та громадян. Зважаючи на те, що фінансовою основою існування держави як інституту є, передусім, надходження від податків і зборів до державного бюджету, то стає цілком очевидною зацікавленість держави у забезпеченні довгострокової фінансової безпеки підприємств і населення як платників податків. Забезпечуючи фінансову безпеку держави, важливо, перш за все, акцентувати увагу на особистісній безпеці кожного громадянина. Згідно з теорією американського вченого А. Маслоу, потреба людей у безпеці (у тому

числі фінансовій) посідає друге місце після простих фізіологічних потреб. Саме політика держави у забезпеченні цієї безпеки і відрізняє один тип держави від іншого. При цьому функцією держави є забезпечення певних соціальних стандартів і соціальних гарантій. Фінансова безпека підприємства залежить від ефективності використання капіталу, якості корпоративного управління і фінансового менеджменту, оновлення технологій та інформаційної бази. Важливими умовами і елементами у забезпеченні нормального функціонування підприємства є оцінка і управління економічними ризиками та адаптація до змін ринкової кон'юнктури. Фінансова безпека регіону – фінансова самостійність, яка у першу чергу проявляється у здійсненні контролю над ресурсами регіону і визначається можливостями найбільш повно використовувати конкурентні переваги регіону; це стабільність регіональної економіки, яка передбачає надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування впливу дестабілізуючих факторів; здатність до розвитку і прогресу, тобто самостійно реалізувати і захищати регіональні економічні інтереси, здійснювати модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал регіону.

Фінансова безпека держави – основна умова його здатності здійснювати самостійну фінансово-економічну політику у відповідності зі своїми національними інтересами. У загальному і цілому, на нашу думку, фінансова безпека держави полягає в здатності його органів: забезпечувати стійкість економічного розвитку держави; забезпечувати стійкість платіжно-розрахункової системи та основних фінансово-економічних параметрів; нейтралізувати вплив світових фінансових криз і навмисних дій світових структур на національну економічну та соціально-політичну систему; запобігати великомасштабній втечі капіталу за кордон, запобігати конфліктам між владою різних рівнів з приводу розподілу і використання ресурсів національної бюджетної системи; найбільш оптимально для економіки країни

залучати і використовувати кошти іноземних запозичень; запобігати злочинам та адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах (в тому числі легалізації відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом).

Зміст фінансової політики, її основні напрями залежать від існуючих теоретичних концепцій, які визначають ступінь участі держави в управлінні економікою і використанні окремих інструментів реалізації фінансової політики, тобто конкретних форм організації фінансових відносин. Фінансова безпека, що є базисом національної безпеки, потребує постійного моніторингу її стану. Проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що вихід країни на світові фінансові ринки в умовах фінансової глобалізації є складним і небезпечним процесом, в якому головна роль належить державі, її грамотній фінансовій політиці. І доки в Україні не буде забезпечена політична стабільність, важко очікувати стабільного економічного зростання та підвищення життєвого рівня населення. А в цьому і реалізуються заходи держави, спрямовані на забезпечення належної фінансової безпеки країни.

Список використаних джерел

1. Бандурка О. М. Основи економічної безпеки / О. М. Бандурка // Видавництво Національного університету внутрішніх справ. – 2003.– С. 270.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні / О. І. Барановський // Видавництво Національного університету внутрішніх справ.– 2000.– С.26.
3. Василик О.Д. Теорія фінансів / О.Д. Василик // Навчальний посібник – Вища школа, 2000. –364 с.
4. Газанфаров Е. М. Сутність фінансової безпеки банків та її роль у системі забезпечення фінансової безпеки держави / Е.М. Газанфаров // Економіка та держава. – 2010. – № 6. – С.62-64.
5. Голомша М. Економічна безпека – основа національних пріоритетів / М. Голомша // Вісник прокуратури. – № 8. – 2006. – С. 9-10.
6. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М.Єрмошенко / К. : КНТЕУ, 2001.

– С. 33.

7. Лосева Ю. М. Тіньова економіка як фактор впливу на податкову безпеку держави / Ю.М. Лосева // Фінансова система України. Проблеми та перспективи розвитку". – ТОВ „ДКС центр", 2010. – С.248-250.

8. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економіки України № 60 від 2 березня 2007 р.

9. Ревак І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект / І. О.Ревак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. – № 2. – С. 241.

10. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Зінько // НІСД. 1997. – 144с.